

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЙОГО РОЗВИТКУ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Шевченко Н. Ф., Абдулласва С. Р., Чепішко О. І.

ВСТУП

Динамічні процеси, які відбуваються в економічному і політичному житті суспільства, актуалізують потребу в особистості, здатної усвідомлено та самостійно приймати рішення, гнучко реагувати на зміни обставин, підходити до вирішення проблем нетрадиційними шляхами, швидко адаптуватися до мінливих умов, створювати нове. Зростає значущість психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на вивчення сутності творчого потенціалу особистості, визначення психологічних умов його розвитку.

Розвиток творчих здібностей особистості є однією з центральних проблем психологічної науки, оскільки прогрес суспільства передбачає постійне оновлення знань, додання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і способів їх втілення. Одним з головних психолого-педагогічних завдань за цих умов настає виховання особистості, здатної акумулювати і творчо переосмислити набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві.

В контексті розвитку сучасної науки вивчення творчого потенціалу студентської молоді набуває особливої актуальності, адже саме молодь починає грати все більш значущу роль в житті суспільства, виробляючи нові риси культури і стандарти мислення, проявляючи конкурентоспроможність, готовність жити й трудитися в нових умовах.

Науковим підґрунтям для розгляду означеної проблеми є праці зарубіжних та вітчизняних науковців. Значну цінність мають праці В. Моляки¹ (структура творчого потенціалу); В. Роменця² (природа та механізми творчості людини); В. Чернобровкіна³ (динаміка творчого

¹ Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : монографія ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. : Освіта України, 2008. 702 с.

² Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. 3-тє вид. К. : Либідь, 2004. 288 с.

³ Чернобровкін В. М. Творчість та світ психічних явищ особистості. Стадіальність та динаміка творчого процесу. *В кн.* : Психологія творчості: навчально-методичний посібник / В.М. Чернобровкін, О.А. Марусенко, О.М. Мазане, А.В. Ковальова, Н. В. Власова, Ю. С. Веретяннікова; за заг.ред. В. М. Чернобровкіна; Держ.закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ : Янтар, 2012. С. 28–62.

процесу); Е. Лебединського⁴ (психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації); Н. Шевченко та М. Желтової⁵ (психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх техніків-технологів харчової галузі); Д. Трефінджер та Дж. Рензуллі⁶ (характеристики обдарованості та творчого потенціалу); Т. Любарт⁷ (проблема психодіагностичного інструментарію для дослідження творчого потенціалу); Дж. Гілфорда⁸, Р. Стернберга⁹, Е. Торренса¹⁰ (різні аспекти розвитку креативності особистості).

Водночас, аналіз літератури засвідчив, що переважна кількість досліджень творчого потенціалу стосується осіб дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку, залишаючи поза увагою інші вікові періоди. Студентський вік є унікальними через те, що юнаки відрізняються пізнавальною активністю, повною нових мотивів навчання, що дозволяють займатися самостійною творчою працею, що впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому. У цей віковий період також відбуваються зміни у розвитку самосвідомості, становленні ідентичності. Таким чином, актуальність вивчення творчого потенціалу в осіб студентського віку полягає в сензитивності цього вікового періоду до розвитку творчих здібностей.

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження творчого потенціалу та психологічних чинників його розвитку в студентської молоді.

1. Проблема творчого потенціалу в вітчизняній та зарубіжній психології

Поняття «творчий потенціал» характеризує інтегральну властивість особистості у вигляді здібностей, що дає змогу здійснювати предметну діяльність. Здатність до творчості знаходить свою реалізацію у праці,

⁴ Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації : дис. канд ... психол. наук. : 19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.

⁵ Шевченко Н. Ф., Желтова М. О. Творчий потенціал фахівця: теоретичний та прикладний виміри. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. 218 с.

⁶ Treffinger D., Renzulli J. Giftedness as potential for creative productivity: Transcending IQ scores. *Roepers Review*. 8. 1986. P. 150-154. <https://doi.org/10.1080/02783198609552960>

⁷ Lubart T., Barbot B., Besançon M. Creative potential: assessment issues and the EPoC Battery. *Estudios de Psicología*, 40(3), 2019. P. 540-562. <https://doi.org/10.1080/021109395.2019.1656462>

⁸ Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 1950. P. 444–454. <https://doi.org/10.1037/h0063487>

⁹ Sternberg R. J. Identifying and Developing Creative Giftedness. *Roepers Review: A Journal on Gifted Education*. 2000. Vol. 23. No. 2. P. 60-64. <https://doi.org/10.1080/02783190009554067>

¹⁰ Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT). Database record. *APA PsycTests*. <https://doi.org/10.1037/t05532-000>

результатом якої є конкретні суспільно значущі оригінальні продукти. Творчий потенціал особистості виступає в єдності своїх сторін: духовної, інтелектуальної, трудової^{11,12}. В. Моляко¹³ зазначає, що у найпростішому найкоротшому варіанті доречно говорити про творчий потенціал як про ресурс творчих можливостей людини, про здатність конкретної особи здійснювати творчі дії, творчу діяльність в цілому.

Незважаючи на численну кількість досліджень творчого потенціалу, проблема вивчення цього феномену є недостатньо розробленою. Відтак, термін «творчий потенціал» не має загальноприйнятого трактування в сучасній науці та в окремих вікових групах, зокрема, в студентському віці. У зв'язку з цим проблема дослідження творчого потенціалу досі залишається актуальною.

Відомою теорією творчого потенціалу в середині ХХ століття є концепція американського дослідника Дж. Гілфорда¹⁴, який започаткував такий науковий напрямок, як психологія креативності. Науковець з колегами виділив гіпотетичні інтелектуальні здібності, що характеризують креативність: швидкість (кількість ідей за одиницю часу), іррелевантність (незалежність реакції від стимулу), гнучкість (швидке переключення від однієї ідеї до іншої), оригінальність (новизна ідей), допитливість (зацікавленість у певній проблемі / проблемах). Згідно з концепцією психолога існує два базових типи мислення – конвергентне (спрямованість на аналіз наявних способів вирішення задачі, вибір одного способу розв'язання) та дивергентне (багатогранне мислення, що реалізується у декількох напрямках; завдання вирішується багатьма способами).

Е. Торренс¹⁵ визначив креативність як творчі здібності індивіда, які є структурним елементом обдарованості. Креативні особи мають здатність генерувати новаторські ідеї, нетиповими способами вирішувати проблемні ситуації. Модель креативності Е. Торренса включає такі елементи, як швидкість, гнучкість та оригінальність; креативність буває двох типів: засвоювальна (навчальна) та творча. Обидва типи креативності не є наслідуваними і при створенні певних

¹¹ Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації : дис. канд ... психол. наук. : 19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.

¹² Дун.Ц. Проблема формування творчого потенціалу студентів факультетів мистецтв у сучасних наукових дослідженнях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»,* (1(50), 94–97. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.94-97>

¹³ Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : монографія ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. : Освіта України, 2008. 702 с.

¹⁴ Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 1950. P. 444–454. <https://doi.org/10.1037/h0063487>

¹⁵ Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT). Database record. *APA PsycTests*. <https://doi.org/10.1037/t05532-000>

умов та впливу певних чинників можна знайти креативне зерно в кожній людині. Отже, центральною складовою в структурі творчого потенціалу науковець визначав креативність – особистісну властивість, яка проявляється в здатності до вирішення завдань по-новому.

Відомою сучасною моделлю обдарованості є теорія американського педагога-психолога Дж. Рензуллі¹⁶. На його думку, творчий потенціал особистості знаходиться на перетині трьох особистісних характеристик: інтелектуальних здібностей, креативності та наполегливості (мотивації до вирішення завдань).

В наукових працях зарубіжних авторів виділяються такі сутнісні характеристики творчого потенціалу особистості:

– нонконформізм. Згідно з даними Ч. Ван Хук та Д. Тегано (C. Van Hook, D. Tegano)¹⁷, високі показники творчого потенціалу властиві тим досліджуванним, які не дотримуються моделей конформності;

– потреба в творчій унікальності¹⁸;

– здатність до конвергентного та дивергентного мислення¹⁹;

– уява. За даними досліджень Г. Рікельме (H. Riquelme)²⁰, особи, яким властива розвинена уява, більш схильні до здійснення ефективної та швидкої творчої діяльності, порівняно з людьми, які не володіють творчою уявою.

– готовність до ризику. На думку Т. Девітта (T. Dewett)²¹, готовність до ризику віддзеркалює готовність здійснювати інноваційно (потенційно ризиковану) діяльність, що сприяє творчій поведінці людини;

– набір вирішення типових ситуацій та проблем²².

Відповідно до теорії К. Мартиндейла (K. Martindale)²³, креативні особи характеризуються широким колом інтересів, відкритістю новому

¹⁶ Treffinger D., Renzulli J. Giftedness as potential for creative productivity: Transcending IQ scores. *Roeper Review*. 8. 1986. P.150-154. <https://doi.org/10.1080/02783198609552960>

¹⁷ Hook C. W., Van, Tegano D. W. The Relationship Between Creativity and Conformity Among Preschool Children. *The Journal of Creative Behavior*. 2002. Vol. 36. № 1. P. 1-16. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2002.tb01053.x>

¹⁸ Dollinger S. J. Need for Uniqueness, Need for Cognition, and Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2003. Vol. 37. № 2. P. 99-116. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2003.tb00828.x>

¹⁹ Cropley A. In Praise of Convergent Thinking. *Creativity Research Journal*. 2006. № 3. P. 391-404. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1803_13

²⁰ Riquelme H. Can People Creative in Imagery Interpret Ambiguous Figures Faster than People Less Creative in Imagery? *The Journal of Creative Behavior*. 2002. Vol. 36. № 2. P. 105-116. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2002.tb01059.x>

²¹ Dewett T. Exploring the Role of Risk in Employee Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2006. Vol. 40. № 1. P. 27-45. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2006.tb01265.x>

²² Sternberg R. J. Identifying and Developing Creative Giftedness. *Roeper Review*. 2000. Vol. 23. No. 2. P. 60-64. <https://doi.org/10.1080/02783190009554067>

²³ Martindale C. Personality, situation and creativity. In J. A. Glover, R. R. Ronning, & C. R. Reynolds (Eds.), *Handbook of creativity*. Plenum Press, 1989. pp. 211–232.

досвіду, перевагою внутрішньої мотивації над зовнішньою, здатністю до широкої категоризації та ідіосинкразії (антипатія; хвороблива реакція на подразник не фізичного, а емоційного характеру).

Українські науковці також займаються проблемами творчого потенціалу особистості. Так, В. Моляко²⁴ розробив власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Науковець визначає творчий потенціал як інтегративну якість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації й саморозвитку. Творчі здібності В. Моляко розглядає як особистісно-ціннісну надбудову над дієво-операційними компонентами здібностей (це відрізняє їх від креативності). Науковець вважає, що креативність як здатність генерувати нові ідеї, бачення проблеми може набути конструктивних рис тільки у поєднанні з дієво-операційним компонентом. Продуктивна креативність є не передумовою творчих досягнень, а результатом розвитку дієво-операційних і соціальних компонентів діяльності та їх особистісно-ціннісної рефлексії. В цілому, творчість сприяє безкінечній варіативності досягнень в певній галузі та особистісному розвитку. До структури творчого потенціалу науковець включив багато складових: 1) задатки та нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь, загальній динамічності психічних процесів; 2) спрямованість інтересів, систематичність їх проявів, домінування пізнавальних інтересів; 3) допитливість, потяг до створення нового, до пошуку й розв'язання проблемних ситуацій; 4) швидкість засвоєння інформації, розвинене асоціативне мислення; 5) схильність до здійснення порівнянь, зіставлень, відбору; 6) загальний рівень інтелекту – мислення, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язання, адекватність дій; 7) емоційне ставлення та його вплив на суб'єктивне оцінювання й вибір; 8) наполегливість та цілеспрямованість, рішучість у прийнятті рішень, працелюбність; 9) спрямованість на пошук аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях; 10) інтуїція як здатність до прояву неусвідомлюваних швидких оцінок, прогнозів та рішень; 11) відносно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання відповідних дій; 12) здібності до реалізації власних стратегій розв'язання різних проблемних (нестандартних) ситуацій.

В ході дослідження креативної складової професійного мислення Н. Шевченко та Н. Кучинова²⁵ дійшли висновку, що творчий потенціал

²⁴ Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : монографія ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. : Освіта України, 2008. 702 с.

²⁵ Шевченко Н. Ф., Кучинова Н. М. Креативна складова професійного мислення: практичний вимір : науково-практичний посібник. Павлоград : ТОВ «ІМА-прес», 2016. 110 с.

та творча активність мають тенденцію до самовираження і здобуття досягнень відповідно до їх можливостей. Мотивація творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку й ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості. Особистість тільки власним вибором може реалізувати або не реалізувати свою творчу унікальність, тобто розвивати чи не розвивати свій творчий потенціал.

Значний внесок у розвиток теорії творчості здійснив український науковець В. Роменець²⁶, який характеризує творчість як механізм розвитку особистості. Вчений виступає проти інтелектуальної творчості та її ототожнення з мисленням. Психологічним механізмом творчості, з позиції науковця, є трансдукція – рух від задуму (суб'єктивно-психічної системи) до втілення задуму (матеріально-мовної системи).

Л. Овсянецька²⁷, розглядаючи творчий потенціал як необхідну передумову творчої діяльності, особливу увагу приділяє характеристикам інтелекту та емоційно-вольовим проявам. На її думку, саме актуалізація інтелекту та емоційно-вольовим проявів сприяє стимуляції творчого пошуку та творчої продуктивності особистості. Л. Овсянецька вважає, що розвиток творчого потенціалу передбачає врахування конструктивних здібностей – особистісних якостей, які забезпечують успіх в розвитку особистості та у перетворенні навколишньої дійсності. До конструктивних здібностей відносять такі: гностичні (пізнавальні); операційно-виконавські (забезпечують енергійні, точні дії щодо реалізації задумів); інтерсоціальні (комунікабельність, налагодження спільних дій, організаторські здібності).

Уваги заслуговують також результати дослідження М. Желтової²⁸, яка вивчала особливості творчого потенціалу техніків-технологів харчової галузі. На її думку, творчий потенціал майбутнього фахівця слід розглядати як інтегративну властивість особистості, котра включає мотиваційний, емоційний, вольовий та когнітивний компоненти, які характеризуються стійкістю професійної мотивації, емоційним ставленням до праці, вольовим потенціалом та творчим мисленням і обумовлені цілями та психологічними особливостями професійної діяльності фахівця певної галузі. Дослідниця визначила такі структурні компоненти творчого потенціалу: мотиваційний (сформованість професійних мотивів, мотивація досягнення успіху); емоційний компонент (психомоторна емоційність); вольовий компонент (ініціативність, рішучість, самостійність, наполегливість, енергійність,

²⁶ Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. 3-тє вид. К. : Либідь, 2004. 288 с.

²⁷ Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма. Соціальна психологія. 2004. № 2. С. 140-145.

²⁸ Желтова М. О. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх техніків-технологів харчової галузі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 220 с.

уважність); когнітивний компонент (швидкість, гнучкість, оригінальність мислення).

Попри відсутність єдності поглядів на проблему творчого потенціалу, теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу зробити такі узагальнення:

— творчий потенціал особистості є інтегративним утворенням, що має свою складну структуру;

— творчий потенціал характеризується динамічністю, тобто може змінюватись, проявляється та розвивається в залежності від певних умов та чинників.

2. Творчий потенціал особистості студентського віку: структурна організація та психологічні умови розвитку

Різні вікові періоди характеризуються специфікою розвитку творчого потенціалу. З позиції Е. Лебединського²⁹, для розвитку творчого потенціалу необхідно звертатися до емоційних станів особистості, здійснюючи цілеспрямоване перетворення інтелектуальних проблем на емоційні. На думку науковця, подібний процес переходу когнітивного змісту в емоційний служить основним принципом розвитку творчого потенціалу. До структури творчого потенціалу відносять: інтелектуально-творчий (візуальна та вербальна креативність), мотиваційно-особистісний та емоційно-вольовий компоненти.

Значний вплив на розвиток творчого потенціалу особистості здійснює культурне середовище. К. Роджерс³⁰ вважав, що творчі здібності особистості визначаються тією культурою, у якій вона виховується. Характер культури впливає на тип креативності особистості та на процес розвитку творчого потенціалу, формує образ «Я» та систему цінностей, стиль життя в цілому.

В процесі розвитку творчого потенціалу слід враховувати не лише особистісні та соціальні чинники, а й сензитивні періоди онтогенезу. Період навчання студента в закладі вищої освіти є важливим періодом розвитку особистості: на цьому етапі завершується соціалізація особистості через систему освіти; закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності; коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях. В студентському віці відбувається розвиток спеціалізованих здібностей

²⁹ Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації: дис. канд. ... психол. наук. : 19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.

³⁰ Afanassenko V., Stets V. Creativity problem in scientific research in the XIX–XX centuries. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 49, 2021. P. 9–21. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.257566>

до творчості, пов'язаних з навчальною та навчально-професійною діяльністю (професіоналізацією)³¹.

На підставі аналізу наукової літератури щодо творчого потенціалу та врахування соціальної ситуації розвитку в студентському віці розроблено структурну модель творчого потенціалу студентської молоді, до якої включено когнітивний, мотиваційно-вольовий та поведінковий компоненти. Кожний компонент творчого потенціалу характеризується певними показниками. Так, показниками *когнітивного компоненту* є швидкість, гнучкість та оригінальність мислення, наявність творчої уяви. *Мотиваційно-вольовий компонент* характеризується мотивацією на творчість та саморозвиток; високим рівнем розвитку вольових якостей особистості (самостійність, рішучість, наполегливість, завзятість, витримка, самовладання). *Поведінковий компонент* проявляється у здатності до генерації оригінальних ідей, комунікабельності.

Перейдемо до визначення психологічних умов розвитку творчого потенціалу в студентському віці. Як ми зазначали, студентський вік є унікальним через пік інтелектуальних та пізнавальних можливостей, розумової та моральної зрілості, що дозволяє займатися самостійною творчою працею. Цей вік також характеризується сміливістю та рішучістю; автономністю й самостійністю суджень та дій; критичністю та самокритичністю; прийняттям відповідальних життєвих рішень.

Аналіз проблеми творчого потенціалу та його узгодження з соціальною ситуацією розвитку в період пізньої юності – ранньої дорослості дозволив виділити комплекс *психологічних умов*, що впливають на розвиток творчого потенціалу студентської молоді: допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивацію досягнення успіху, готовність до ризику (рис. 1).

Виділяючи в якості умов допитливість та схильність до пізнання складних явищ, ми спиралися на погляди В. Моляки³² та Дж. Гілфорда³³. На думку В. Моляки допитливість та прагнення створювати щось нове значно впливає на рівень творчого потенціалу. Дж. Гілфорд поряд з іншими критеріями дивергентного мислення, виділив також оригінальність (допитливість, уміння відійти від стереотипів і шаблонів, висуваючи ідеї, відмінні від типових) та образність (складність мислення, вміння знаходити складне в тому, що здається абсолютно простим, і бачити простоту там, де все виглядає складним).

³¹ Шевченко Н. Ф., Чепішко О.І. Професійна свідомість майбутнього вчителя: психосемантичний та розвивальний аспекти : монографія. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2015. 198 с.

³² Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : монографія ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. : Освіта України, 2008. 702 с.

³³ Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 1950. P. 444–454. <https://doi.org/10.1037/h0063487>

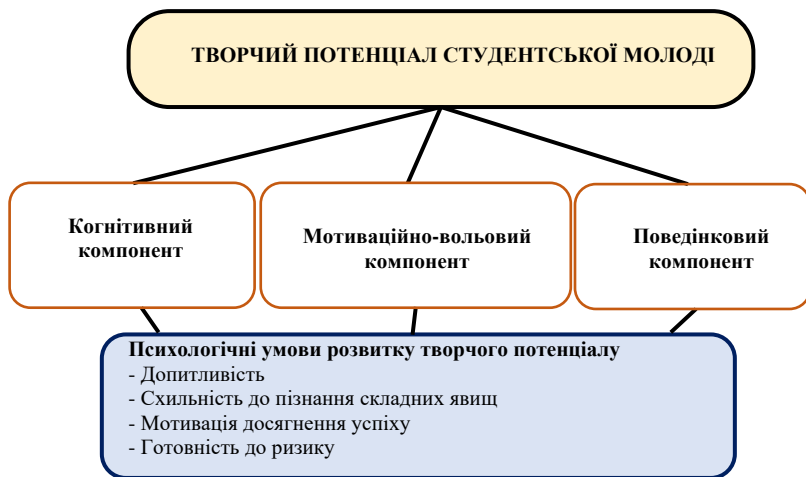

Рис. 1. Психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді

Реалізація творчого потенціалу пов'язана з розумовою активністю. Творчий потенціал реалізується завдяки творчому зусиллю, мотиву прагнення до самореалізації й самоактуалізації, особистих цінностей.

Виділення мотивації досягнення успіху в якості умови розвитку творчого потенціалу обумовлено сутністю мотивації як важливого психічного явища, що детермінує поведінку людини. Оскільки в ході самого процесу творіння людина отримує задоволення, то сама творчість є мотиваційним джерелом.

Американські³⁴ та вітчизняні³⁵ науковці дійшли висновку, що джерело актуалізації творчих здібностей – це змінення мотивації до творчої діяльності. На думку дослідників, зовнішні умови лише створюють можливості для прояву творчих якостей, а внутрішньою провідною складовою творчого потенціалу є мотиваційні процеси.

Вітчизняні науковці І. Саннікова та І. Страцинська³⁶ в компонентному складі мотиваційної сфери творчої особистості, виділяють мотиваційно-творчу активність і спрямованість особистості: прагнення до творчих досягнень та їх високої оцінки, прагнення до

³⁴ Ronning R.R., Reynolds C.R. (eds.) Handbook of creativity. N.Y. : Plenum. 1989. P. 211-232.

³⁵ Костроміна Г., Свідло Т., Школяр Л. Творчий потенціал особистості: основні механізми розвитку. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. Том 31. № 2-3 2021. С. 39-46. [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.31\(2-3\)-4](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.31(2-3)-4)

³⁶ Саннікова О. П., Страцинська І. А. Комуникативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 149-153.

самоосвіти та самовдосконалення, творчий інтерес, що характеризує стійку необхідність знань. Отже, мотивація на досягнення успіху чинить значний вплив на розвиток творчого потенціалу особистості.

Наступною умовою розвитку творчого потенціалу ми виділили готовність до ризику. Цей вибір ґрунтується на дослідженнях американських науковців Т. Амабайл та М. Коллінз³⁷, які з-поміж інших умов розвитку творчого потенціалу виокремляють готовність до ризику. За даними своїх досліджень науковці склали психологічний портрет креативної людини. Так, на думку дослідників креативній людині притаманна самодисципліна, наполегливість та завзятість в ситуаціях фрустрації, здатність відтермінувати задоволення, незалежність суджень, толерантність до невизначеності та схильність до ризику, інтернальність локус контролю та високий ступінь автономності, відсутність гендерних стереотипів, прагнення виконувати завдання якнайкраще.

Готовність до ризику – вміння суб'єкта приймати рішення та готовність до актуалізації свого інтелектуального та особистісного потенціалів при прийнятті рішень в умовах невизначеності, готовність покладатися на свій потенціал.

Н. Шевченко та Н. Кучинова³⁸ зазначають, що мотивація творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку та ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості.

3. Аналіз результатів дослідження особливостей прояву творчого потенціалу та психологічних чинників його розвитку в студентській молоді

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику).

Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету. Вибірку респондентів склали 132 особи студентського віку (18-21 років), з них – 76 юнок, 56 юнаків.

Психодіагностичний інструментарій склали такі методики:

– «Діагностика творчого потенціалу»³⁹;

³⁷ Collins M. A., Amabile T. M. Motivation and creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity*. Cambridge University Press, 1999. pp. 297–312.

³⁸ Шевченко Н. Ф., Кучинова Н. М. Креативна складова професійного мислення: практичний вимір : науково-практичний посібник. Павлоград : ТОВ «ІМА-прес», 2016. 110 с.

³⁹ Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання. упорядник Періг І.М. Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. 116 с. С. 76-78.

- «Діагностика особистісної креативності»⁴⁰;
- «Діагностика мотивації досягнення успіху» (Т. Елерс)⁴¹.

На першому етапі дослідження нами було встановлено загальний рівень розвитку творчого потенціалу студентської молоді. Згідно з отриманими даними, в досліджуваних творчий потенціал проявляється на середньому рівні. Так, середні показники юнаків становить $M=43,64$ балів (57,14%), а юнок – 45,01 балів (57,89%). Отримані дані означають, що творчий потенціал досліджуваних є досить розвиненим, але не завжди проявляється, оскільки цьому перешкоджають певні особистісні особливості, зокрема, недостатній розвиток якостей, які дозволяють займатися творчістю. Підхід до вирішення проблем в таких осіб може характеризуватися ригідністю, стандартністю рішень, опорою на минулі рішення подібних проблем. Водночас, слід зауважити, що показники знаходяться на межі середнього рівня та мають тенденцію до зростання.

На низькому рівні творчий потенціал проявляється в найменшій кількості досліджуваних (7,14% юнаків та 5,26% юнок). Творчий потенціал таких осіб може пригнічуватися деякими почуттями щодо себе, низьким рівнем розвитку певних якостей або складових творчого потенціалу. Окрім цього, творчий потенціал може бути прихованим та стриманим особисто, чи підходом до вирішення проблем (завдань), чи оточенням. Такі особи часто недооцінюють свої можливості, брак віри у власні сили змушує їх думати, що їм не дано творити.

Високий рівень прояву творчого потенціалу властивий 35,71% юнаків та 36,84% юнок. Маючи значний творчий потенціал, такі особи мають багатий вибір тем для творчості, вони також здатні спонукати до творчості інших. Для молодих людей характерний творчий підхід до рішення проблем, вони здатні скористатися кожним зручним випадком для того, щоб створити дух підприємливості та проблематизувати середовище довкола себе.

Представимо дані аналізу результатів дослідження психологічних чинників розвитку творчого потенціалу студентської молоді.

За допомогою методики «Діагностика особистісної креативності»⁴² було досліджено такі параметри, як допитливість, уява, складність (орієнтація на пізнання складних явищ) і схильність до ризику.

В ході аналізу ми порівняли нормативні дані за методикою з отриманими числовими показниками.

⁴⁰ Козляковський П.А. Загальна психологія: Навч. посібник: В 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 240 с. С. 91-97.

⁴¹ Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання. упорядник Періг І.М. Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. 116 с. С. 99-100.

⁴² Козляковський П.А. Загальна психологія: Навч. посібник: В 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 240 с. С. 91-97.

Допитливість. Суб'єкт з вираженою допитливістю частіше всього запитує всіх і про все, постійно шукає нові шляхи (способи) мислення, любить вивчати нові речі та ідеї, шукає різні можливості рішення завдань, вивчає книги, ігри, будову речей, карти, картини тощо, щоб узнати якомога більше. Цей параметр проявляється в досліджуваних на середньому рівні (17,7 балів в юнаків та 17,59 балів в юнок). Середній рівень розвитку допитливості вказує на поверховий інтерес до невідомого, ситуативне прагнення до пошуку нових підходів вирішення завдання або проблеми.

Уява. Суб'єкт з розвинутою уявою вигадує оповідання про місця, які він ніколи не бачив; уявляє, як інші будуть вирішувати проблему, яку він вирішує сам; мріє про різні міста і речі; любить міркувати про явища, з якими не стикався; бачить те, що намальовано на картинах і малюнках не так, як інші, незвичайно; часто відчуває здивування з приводу різних ідей і подій. Цей параметр є більш розвиненим у юнок (15,7 балів), ніж в юнаків (14,31 балів). Отримані числові показники можуть вказувати на перевагу репродуктивної уяви, часткове прагнення до перетворювальної, тобто творчої, діяльності.

Складність. Суб'єкт, який орієнтований на пізнання складних явищ, проявляє інтерес до складних речей і ідей; любить ставити перед собою важкі завдання; любить вивчати щось без сторонньої допомоги; проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує дуже складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним; йому подобаються складні завдання. Показники юнаків (17,11 балів) виявилися вищими, ніж в юнок (16,34 балів), однак теж в межах середнього рівня. Такий результат свідчить про поверховий інтерес студентів до розв'язання складних завдань та помірну наполегливість у вирішенні проблем, а також середній рівень схильності до аналітичної діяльності та орієнтованість на пізнання складних явищ.

Схильність до ризику. В юнаків цей параметр розвинений на високому рівні (19,25 балів): вони відстоюють свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставлять перед собою високі цілі і намагаються їх здійснити; припускають для себе можливість помилок і провалів; люблять вивчати нові речі або ідеї і не піддаватися чужій думці; не дуже стурбовані, коли однокурсники, викладачі або батьки висловлюють своє несхвалення; віддають перевагу шансу ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде. В юнок цей показник становить 17,02 балів та відповідає середньому рівню. Для них характерна помірна схильність до ризику, частковий прояв активності та енергійності у вирішенні певних завдань, не завжди проявляють ініціативу у висловлюванні власної думки.

Отже, такі умови розвитку творчого потенціалу, як допитливість та орієнтація на пізнання складних явищ (складність) розвинені в студентській молоді на середньому рівні. Показник схильності до ризику

проявляється в юнаків на високому рівні, а в юнок відповідає середньому рівню розвитку.

Наступною умовою розвитку творчого потенціалу студентської молоді визначено перевагу мотиваційної тенденції досягнення успіху.

Мотивація досягнення, яка спрямована на кінцевий результат діяльності і поставленої мети, значною мірою впливає на спрямованість особистості та її поведінку в суспільстві.

Згідно з отриманими результатами, в обох досліджуваних групах показники мотивації досягнення успіху відповідають середньому рівню (16,01 балів в юнок; 15,38 балів в юнаків). За такої мотивації молоді люди не бояться ризикувати, вони не скуті у своїх діях, бо можлива невдача не надто хвилює їх. Такі особи можуть орієнтуватися на досягнення певних конкретних цілей, але, водночас, можуть проявляти пасивність щодо реалізації запланованого. В таких осіб прагнення до успіху зазвичай ситуативне, зумовлене короткочасною зацікавленістю у певній діяльності. Середній рівень мотивації досягнення характерний для 71,43% юнаків та 63,16% юнок.

У досить значній кількості юнаків (28,57%) та юнок (36,84%) зафіксовано показники, які відповідають високому рівню. Особи з високою мотивацією до успіху здатні йти на середнього рівня ризик для досягнення бажаного, схильні орієнтуватися на власні сили, гнучко й наполегливо досягати поставленої мети. Діючі мотиви досягнення мобілізують внутрішні сили для продуктивної діяльності, забезпечують включення до активного процесу і згодом стають стійкою якістю особистості.

За даними діагностики, в досліджуваній вибірці не зафіксовано респондентів з низьким рівнем мотивації досягнення, тобто переважанням мотивації на уникнення невдачі. Мотивація запобігання невдачі пов'язана з потребою людини уникнути осудження, покарання, невдачі, нервового зриву тощо. Якщо мотивація до успіху є низькою, особа не прагне досягти перемоги, не схильна докласти власні сили у працю, апатична, пасивно ставить до життя.

У досліджуваній вибірці також не зафіксовано респондентів з надто високим рівнем мотивації досягнення, який може спричиняти надмірну критичність до власних можливостей. При надто високій мотивації досягнення особа може зазнавати надмірного хвилювання і страху невдачі. Підсвідома зневіра у власних силах викликає в людини меншу готовність до ризику, особистісну скутість. У результаті за надмірної мотивації до успіху людина може втрачати віру в те, що досягне бажаного.

Отже, за даними дослідження в досліджуваній вибірці переважає середній рівень мотивації досягнення успіху.

З метою перевірки припущення про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємо-

пов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику) було проведено кореляційний аналіз.

Кореляційний аналіз за Карлом Пірсоном (r) проведено з метою встановлення наявності або відсутності лінійного зв'язку між двома кількісними показниками, а також оцінити її тісноту та статистичну значущість. В ході математико-статистичного аналізу даних нами були розраховані коефіцієнти кореляції між загальним рівнем творчого потенціалу студентської молоді та показниками визначених психологічних умов.

Відповідно до отриманих даних, змінна «творчий потенціал» має позитивний кореляційний зв'язок зі змінною «допитливість» ($r=0,217$; $p\leq 0,01$). Отже, допитливість як інтерес до отримання нових знань, внутрішня відкритість до людей, явищ, навколишнього світу, щире прагнення задовольнити пізнавальні потреби та прагнення створювати щось нове вірогідно впливає на рівень творчого потенціалу. Це підтверджує припущення про те, що допитливість може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Зафіксовано Також позитивний кореляційний зв'язок між змінною «творчий потенціал» та змінною «складність» (схильність до пізнання складних явищ) ($r=0,284$; $p\leq 0,01$). Розумова активність, творче зусилля, прагнення до самореалізації й самоактуалізації, тобто складність мислення сприяють реалізації творчого потенціалу. Це підтверджує припущення про те, що схильність до пізнання складних явищ може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

В ході аналізу також виявлено позитивний кореляційний зв'язок між змінною «творчий потенціал» та змінною «мотивація досягнення успіху» ($r=0,416$; $p\leq 0,01$). Як ми зауважували, в ході самого процесу творіння людина отримує задоволення, а сама творчість є мотиваційним джерелом. Чим більше мотивація досягнення та творчої діяльності, тим продуктивніша актуалізація творчих здібностей. Це підтверджує припущення про те, що мотивація досягнення успіху може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Згідно з отриманими даними, змінна «творчий потенціал» має позитивний кореляційний зв'язок зі змінною «схильність до ризику» ($r=0,320$; $p\leq 0,01$). Оскільки мотивація творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку та ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості, то схильність до ризику значно впливає на рівень творчого потенціалу. Це підтверджує припущення про те, що схильність до ризику може виступати умовою розвитку творчого потенціалу в студентському віці.

Отже, припущення дослідження про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання

складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику) може вважатися підтвердженим.

ВИСНОВКИ

Результати емпіричного дослідження дозволили встановити, що в досліджуваних студентів творчий потенціал проявляється на середньому рівні. Підхід до вирішення проблем в таких осіб може характеризуватися ригідністю, стандартністю рішень, опорою на минулі рішення подібних проблем. Отримані дані означають, що творчий потенціал досліджуваних є досить розвиненим, але не завжди проявляється, оскільки цьому перешкоджають певні особистісні особливості, зокрема, недостатній розвиток якостей, які дозволяють займатися творчістю. Вивчення психологічної умови «Допитливість» засвідчило середній рівень її розвитку, що вказує на поверховий інтерес до невідомого, ситуативне прагнення до пошуку нових підходів вирішення завдання або проблеми. Дослідження психологічної умови «Складність» (орієнтація на пізнання складних явищ) засвідчило перевагу показників в межах середнього рівня, що вказує на поверховий інтерес студентів до розв'язання складних завдань та помірну наполегливість у вирішенні проблем, середній рівень схильності до аналітичної діяльності. Вивчення умови «Схильність до ризику» показало, що в юнаків цей параметр розвинений на високому рівні, а в юнок – на середньому. Це означає, що юнаки більшою мірою схильні відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставлять перед собою високі цілі і намагаються їх здійснити; віддають перевагу шансу ризикнути. Дослідження психологічної умови «Мотивація досягнення успіху» показало, що показники респондентів відповідають середньому рівню розвитку. В таких осіб прагнення до успіху зазвичай ситуативне, зумовлене короткочасною зацікавленістю у певній діяльності. Здійснений кореляційний аналіз за К. Пірсоном дозволив підтвердити припущення дослідження про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов (допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивація досягнення успіху, готовність до ризику).

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики вбачаємо дослідження творчого потенціалу студентів різних спеціальностей, дослідження вікової динаміки творчого потенціалу.

АНОТАЦІЯ

В статті представлено результати емпіричного дослідження творчого потенціалу та психологічних чинників його розвитку в студентській молоді. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах динамічних процесів в політичному та економічному житті суспільства студентська молодь грає значущу роль, виробляючи нові риси культури

і стандарти мислення, проявляючи конкурентоспроможність, готовність жити й трудитися в нових умовах. Презентовано структурну модель творчого потенціалу студентської молоді, до якої включено когнітивний (швидкість, гнучкість та оригінальність мислення, наявність творчої уяви), мотиваційно-вольовий (мотивація на творчість та саморозвиток; високий рівень розвитку вольових якостей особистості) та поведінковий (здатність до генерації оригінальних ідей, комунікабельність) компоненти. Встановлено, що в досліджуваних студентів творчий потенціал проявляється на середньому рівні, тобто творчий потенціал розкривається не повною мірою, їх підхід до вирішення проблем характеризується ригідністю, стандартністю рішень. Теоретично обгрунтовано та емпірично досліджено психологічні умови розвитку творчого потенціалу студентської молоді: допитливість, схильність до пізнання складних явищ, мотивацію досягнення успіху, готовність до ризику. Здійснений кореляційний аналіз дозволив підтвердити припущення про те, що розвиток творчого потенціалу в студентському віці визначається комплексом взаємопов'язаних психологічних умов.

Література

1. Дун. Ц. Проблема формування творчого потенціалу студентів факультетів мистецтв у сучасних наукових дослідженнях. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», № 1(50), С. 94–97. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.94-97>
2. Желтова М. О. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх техніків-технологів харчової галузі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 220 с.
3. Козляковський П.А. Загальна психологія: Навч. посібник: В 2 т. 2-ге вид., доп. і переробл. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 240 с. С. 91-97.
4. Костроміна Г., Свідло Т., Школяр Л. Творчий потенціал особистості: основні механізми розвитку. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. Том 31. № 2-3 2021. С. 39-46. [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.31\(2-3\)-4](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.31(2-3)-4)
5. Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості школяра в умовах рекреації : дис. канд ... психол. наук. : 19.00.07. Одеса, 2016. 204 с.
6. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : монографія ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. : Освіта України, 2008. 702 с.
7. Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма. *Соціальна психологія*. 2004. № 2. С. 140-145.

8. Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання. упорядник Періг І.М. Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. 116 с. С. 76-78.

9. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. 3-тє вид. К. : Либідь, 2004. 288 с.

10. Саннікова О. П., Страцинська І. А. Комунікативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 149-153.

11. Чернобровкін В. М. Творчість та світ психічних явищ особистості. Стадіальність та динаміка творчого процесу. *В кн. : Психологія творчості: навчально-методичний посібник / В.М. Чернобровкін, О.А. Марусенко, О.М. Мазане, А.В. Ковальова, Н.В. Власова, Ю. С. Веретяннікова; за заг.ред. В. М. Чернобровкіна. Луганськ : Янтар, 2012. С. 28–62.*

12. Шевченко Н. Ф., Желтова М. О. Творчий потенціал фахівця: теоретичний та прикладний виміри. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. 218 с.

13. Шевченко Н. Ф., Кучинова Н. М. Креативна складова професійного мислення: практичний вимір : науково-практичний посібник. Павлоград : ТОВ «ІМА-прес», 2016. 110 с.

14. Шевченко Н. Ф., Чепішко О.І. Професійна свідомість майбутнього вчителя: психосемантичний та розвивальний аспекти : монографія. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2015. 198 с.

15. Afanasenko V., Stets V. Creativity problem in scientific research in the XIX–XX centuries. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 49, 2021. P. 9–21. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.257566>

16. Collins M. A., Amabile T. M. Motivation and creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity*. Cambridge University Press, 1999. pp. 297–312.

17. Croyley A. In Praise of Convergent Thinking. *Creativity Research Journal*. 2006. № 3. P. 391-404. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1803_13

18. Dewett T. Exploring the Role of Risk in Employee Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2006. Vol. 40. № 1. P. 27-45. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2006.tb01265.x>

19. Dollinger S. J. Need for Uniqueness, Need for Cognition, and Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2003. Vol. 37. № 2. P. 99-116. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2003.tb00828.x>

20. Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 1950. P. 444–454. <https://doi.org/10.1037/h0063487>

21. Hook C. W. Van, Tegano D. W. The Relationship Between Creativity and Conformity Among Preschool Children. *The Journal of Creative Behavior*. 2002. Vol. 36. № 1. P. 1-16. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2002.tb01053.x>

22. Lubart T., Barbot B., Besançon M. Creative potential: assessment issues and the EPoC Battery. *Estudios de Psicología*, 40(3), 2019. P. 540-562. <https://doi.org/10.1080/02109395.2019.1656462>

23. Martindale C. Personality, situation and creativity. In J. A. Glover, R. R. Ronning, & C. R. Reynolds (Eds.), *Handbook of creativity*. Plenum Press, 1989. pp. 211–232.

24. Riquelme H. Can People Creative in Imagery Interpret Ambiguous Figures Faster than People Less Creative in Imagery? *The Journal of Creative Behavior*. 2002. Vol. 36. № 2. P. 105-116. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2002.tb01059.x>

25. Ronning R.R., Reynolds C.R. (eds.) *Handbook of creativity*. N.Y. : Plenum. 1989. P. 211-232.

26. Sternberg R. J. Identifying and Developing Creative Giftedness. *Roepers Review: A Journal on Gifted Education*. 2000. Vol. 23. No. 2. P. 60-64. <https://doi.org/10.1080/02783190009554067>

27. Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT). Database record. *APA PsycTests*. <https://doi.org/10.1037/t05532-000>

28. Treffinger D., Renzulli J. Giftedness as potential for creative productivity: Transcending IQ scores. *Roepers Review*. 8. 1986. P. 150-154. <https://doi.org/10.1080/02783198609552960>

Information about the authors:

Shevchenko Nataliia Fedorivna,

Dr. in Psychology, Professor,
Professor at the Department of psychology,
Zaporizhzhia National University,
66, Zhukovskiy str, Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

Abdullayeva Solmaz Rakifivna,

Master's student of the Department of Psychology,
Zaporizhzhia National University
66, Zhukovskiy str., Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

Chepishko Oleksandra Ihorivna,

PhD in Psychology,
Master's student of the Department of Choral Conducting,
Institute of Arts of the Rivne State Humanitarian University
12, Stepana Bandery str., Rivne, 33028, Ukraine